adnan saygun ve yunus emre

Emre Aracı

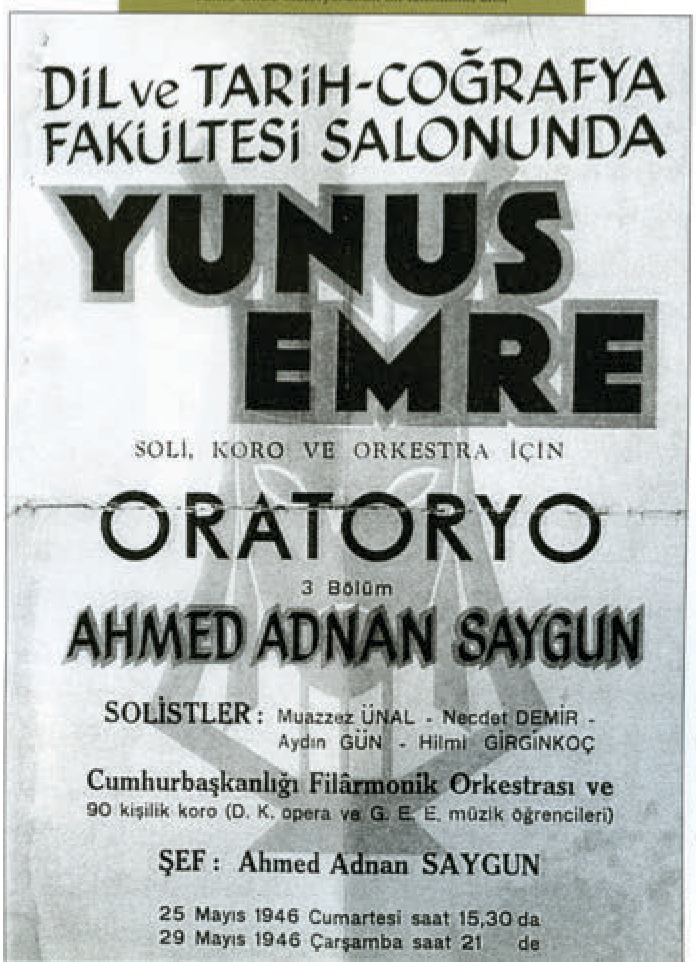
Sofokles'in çok doğru bir sözü var: 'Hayatta olanları mutlu etmek için sadece çok kısıtlı bir zamanımız vardır; ölüleri sevmenin süreci ise sonsuzluğa kadardır.' Gerçekten de pek çok sanatçının akıbeti böyle olmuştur ve şu satırları kaleme aldığım anda dahi durum, anlaşılabilmeyi bekleyen bir çok yaratıcı insan için aynı şekilde geçerliliğini korumaktadır. Geçen senenin Aralık ayında TRT'nin Ortaköy stüdyosuna bir televizyon programı çekimi için giderken Adnan Saygun'un Ulus'taki evinin önünden geçtim. Onun adını taşıyan ana cadde üzerindeydim; Beşiktaş Belediyesi tarafından açılan heykeli evinin köşe başındaydı ve dahası cep telefonumda bir anda mevzi belirtisi olarak büyük harflerle "ADNAN SAYGUN" yazısı çıktı karşıma. Sanki telefonuma mesaj göndermişti "Yunus Emre"nin filozof bestekarı uzak diyarlardan. Bir an durdum düşündüm – işte Sofokles'in bizlere söylemek istediği bu olsa dedim. Kısıtlı da olsa Saygun'un hatırası yaşatılmaya çalışılıyor, ama keşke ona gereken ilgi ve destek en verimli yıllarında verilseydi. Keşke, Ahmed Adnan Saygun: Doğu – Batı Arası Müzik Köprüsü kitabımda da değindiğim gibi, bir takım politikalar yüzünden yaratıcılığına darbe vurulmaya çalışılmasaydı.

Saygun, hayatının son yıllarında o derece karamsarlığa bürünmüştü ki öğrencisi Gülsin Onay'a, 7 Mayıs 1990 tarihli son mektuplarından bir tanesinde şu cümleleri yazmaktaydı: 'Benim gibi kompozitörlerin hatırlanmayı beklemeye hakları yoktur. Ben bazılarının çağdaş dediği acaip modalara uyan bir insan değilim; Avrupa sanat muhitinden tamamıyla uzak bir yerde yaşıyorum; [...] Hatırlanırsam ancak hayret ederim.' Düşünüyorum da Saygun bir gün gelip de evinin önünden geçenlerin cep telefonlarında adının çıkacağını bilseydi bu satırları herhalde farklı şekilde kaleme alırdı. Evet, şekilci olarak düşünecek olursak Adnan Saygun'un hatırası yaşatılıyor, ama yaratıcı olarak bizler o ve onun kuşağının çalışmalarını ne derece benimseyip ileri götürmek için kalıcı hamlelerde bulunuyoruz? Bu nokta tartışılır. Örneğin bir "Yunus Emre" icrası düşünün ki 1958 senesinde Leopold Stokowski, New York'ta Birleşmiş Milletler binasında idare etmiş. Bu temsile bizzat katılmış olan Talât Halman'dan heyecanla dinledim intibalarını. Londra'daki İngiliz Milli Ses Arşivi'nde dahi bu konserin kaydı var, ama ne yazık ki, neredeyse yarım asır sonra, 21. yüzyıla girdiğimiz şu yıllarda bile henüz bu kaydın dijital re-mastering'ini yapıp dünya kültürüne kaliteli bir CD şeklinde sunamamışız. Büyük bir eksiklik şüphesiz.

Ahmed Adnan Saygun belki de kendi jenerasyonu içerisinde en ciddi, derin felsefi düşünceleri uğrunda ağır ve yer yer anlaşılması güç dramatik eserler geriye bırakmış bir bestecidir. İlahi havada, karanlıktan başlayarak gitgide aydınlığa geçişi; dolayısıyla mistik yolculuğu, yani şahsın kendi benliğine ulaşma serüvenini işlediği "Yunus Emre Oratoryosu" da şüphesiz onun en önemli baş yapıtı özelliği-

'Ben bazılarının çağdaş dediği acaip modalara uyan bir insan değilim; Avrupa sanat muhitinden tamamıyla uzak bir yerde yaşıyorum; [...] Hatırlanırsam ancak hayret ederim.'

Yunus Emre oratoryosunun ilk temsilinin afişi

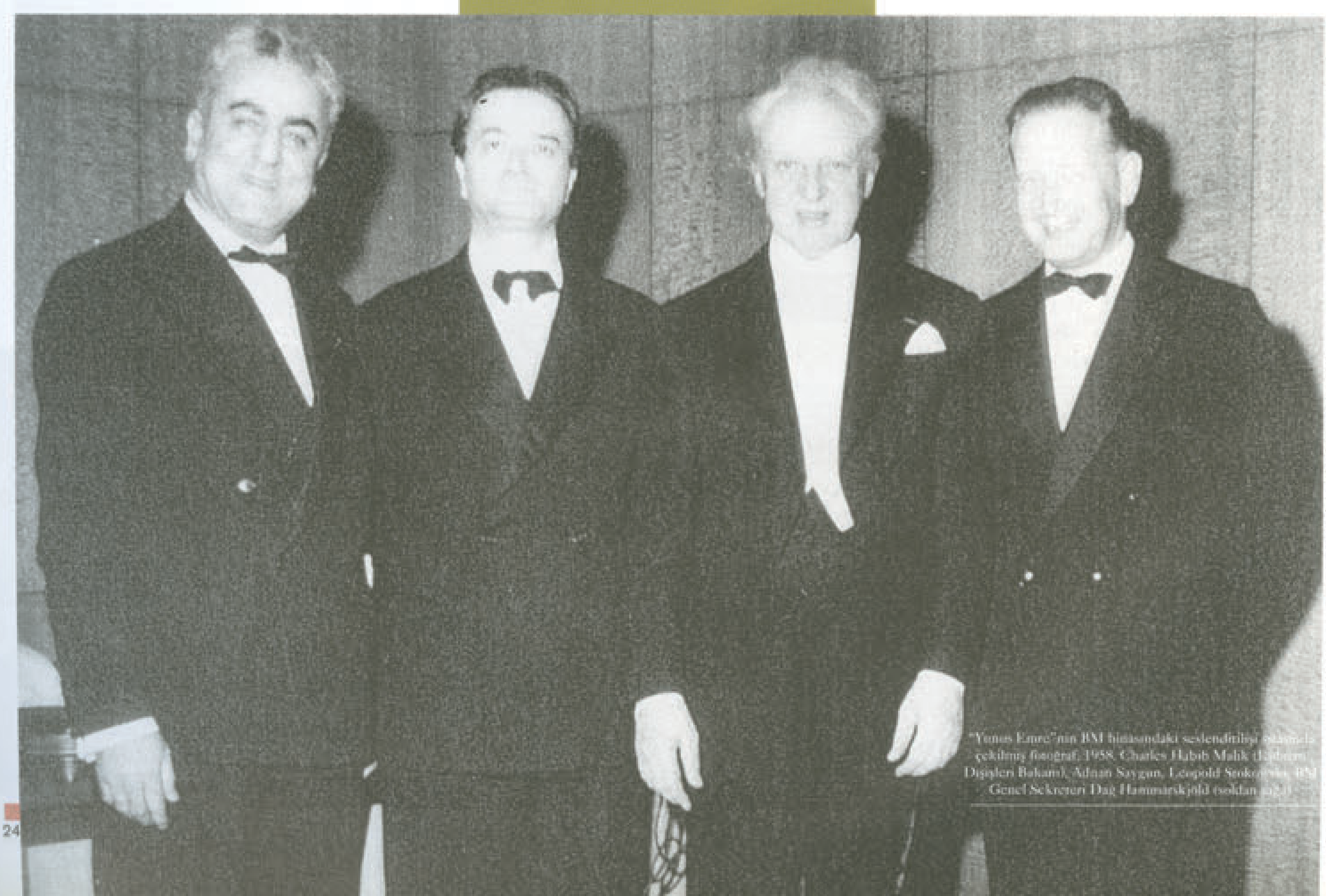

ni taşır. Pek çok kaynakta 1946 görülmesine rağmen Adnan Saygun "Yunus Emre"yi sık sık Anadolu gezilerine çıktığı bir dönemde, 1942 yılında, dört buçuk ay gibi kısa bir sürede bestelemiştir. Daha önceki yıllarda da bu konuyu besteleme teşebbüslerine girişmiş ancak bir türlü aradığı sonucu elde edememiştir. Saygun'un Yunus Emre ve felsefesine olan büyük ilgisi çocukluk yıllarına dayanmaktaydı. Küçüklüğünde onun ilahilerini söyleyerek okula gitmiş ve anlayabildiği kadar taş baskılardan onun şiirlerini okumuştu. Paris'teki öğrencilik yıllarında da Yunus Emre'ye karşı olan ilgisi devam etti. Burada bulunan diğer Türk aydınları ile bu 13. yüzyıl Türk mistik şairinin şiirlerini okuyup tartışma imkanı buldu. Nitekim bu dönemki dostlarından Burhan Toprak, derlediği Yunus Emre divanı üzerine, içindeki şiirleri bir gün müziğe dökmesi temennisini yazarak kendisine bir kopya hediye etmişti. Saygun'a göre Yunus Emre, 'insan problemlerini ortaya koymuş, onların üzerine eğilmiş ve o yolda şiirler yazmış büyük bir insan, bir şair, bir filozoftur.' Yunus Emre'nin hümanist evrensel görüşü oratoryonun bestelendiği güncel dünya koşullarıyla da son derece bağlantılıdır. Avrupa ve dünyada savaş felaketi ve beraberinde gelen karamsarlık hüküm sürmektedir. Saygun'un oratoryosu da bu kötümserliğe karşı belki içe dönük, ancak pozitif bir arayışın ifadesi gibidir.

Esasında pozitif düşünceler, Saygun'un bu dönemki eserlerini temelden etkilemiştir: "Yunus Emre"den henüz bir sene önce tamamladığı "Op. 19 Eski Üslupta Kantat"ta besteci Behçet Kemal Çağlar'ın, "Karanlıktan Aydınlığa" başlıklı şiirini koro, arya, koral ve klavsen eşlikli resitatifleri ile Bach ve Händel stillerinin karışımında bulunabilecek klasik bir Barok oratoryo kalıbında işlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun karanlık enkazından parlak bir Cumhuriyet dönemine geçişi anlatan eser Atatürk reformlarını simgelemesiyle devrim heyecanını da yakından takip etmektedir. Müzik dili içeriği açısından olmasa bile, yapı olarak kantatın "Yunus Emre"nin oluşumuna önemli bir ışık tuttuğu açıkça görülmektedir. Nitekim "Yunus Emre" de Lutheran tarzı koralleri, resitatif ve aryaları ile, senfonik bölüm organikliği gösteren üçüncü kısım hariç olmak üzere, Barok oratoryo formunu yakından takip eder. Saygun, oratoryosunda kullandığı şiirleri Yunus Emre'nin divanından kendi kurgusunu ortaya koyacak doğrultuda serbestçe seçmiştir. Eserin ana fikri ise bir mistiğin, ilahi sevgiyi ararken kat ettiği zorluk, sıkıntı ve imtihan dolu yolculuktur. Eduard Zuckmayer'e göre bu "mistik evolüsyon"dur. Talât Halman'ın belirttiğine göre ise bu yolculuk "ruhun arınması, aydınlanma ve ilahi güç ile birleşme" şeklinde üç safhayı takip eder. Üç bölümden oluşan oratoryo ise bu programatik planı aynen yansıtmaktadır.

Her ne kadar Saygun, dindışı oratoryoların mevcudiyetinin altını çizmiş olsa dahi "Yunus Emre" kesinlikle dini öğeleri ağır basan bir eserdir. Nitekim Paris yıllarından

Pek çok kaynakta 1946 görülmesine rağmen Adnan Saygun Yunus Emre'yi sık sık Anadolu gezilerine çıktığı bir dönemde, 1942 yılında, dört buçuk ay gibi kısa bir sürede bestelemiştir.

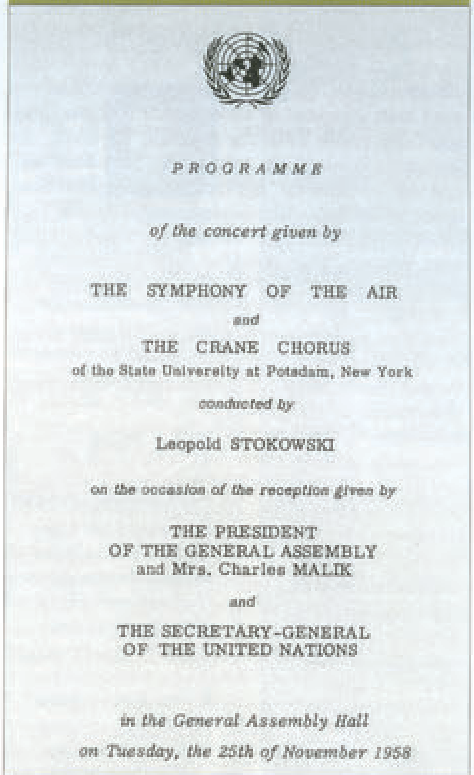

"Yunus Emre"nin BM binasındaki seslendirilişi sırasında çekilmiş fotoğraf. 1958. Charles Habib Malik (Lübnan Dışişleri Bakanı), Adnan Saygun, Leopold Stokowski, BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld (soldan sağa).

hocası Eugène Borrel bile oratoryonun metni için, 'St.John dahi onaylardı' demiştir. Yunus Emre gibi, şiirleri İslam felsefesi içerisinde değerlendirilen bir şairi Hıristiyan dininin müzik kalıbı içerisinde işlemek doğal olarak tartışmaya açık bir durumdur. Ancak Saygun, din konularında son derece açık fikirlidir. Bir din alimi olan babası Mehmed Celaleddin'den almış olduğu bilinçlenmeyle eklektik deneylerden kaçınmayacak, kalıplaşmış din inançlarına yeni soluk getirecek cesareti gösterebilecek nitelikte bir insandır. Nitekim babası Cumhuriyet'in ilk yıllarında ezanın Türkçeleştirilmesinin baş savunucuları arasında yer almıştır. İleri görüşlü Saygun'un oratoryosu belki bir Hıristiyan dini müzik kalıbı formatını kullanmaktadır, ancak eserde sufi anlayışta mistik nüveden kesinlikle ödün verilmemiştir. Adnan Saygun'un neden en büyük eserinin bir oratoryo olduğunu daha iyi kavrayabilmek için Paris'e, 1928-31 yılları arasında okumuş olduğu Schola Cantorum'u ziyarete gittim. Saint-Jacques caddesindeki o tarihi binanın kapısından içeri girdiğimde loş avlusu, manastırımsı yüksek tavanlı dershaneleri ve uzaktan gelen org sesinin tınısıyla kendimi sanki bir ibadethanede hissettim. Nitekim Schola Cantorum, 19. yüzyılın ikinci yarısında dini müziği araştırmak ve yaymak amacıyla kurulmuştu. Saygun'un hocası Vincent d'Indy'nin de idaresi altında bu misyon sürdürüldü. Adnan Saygun'un adı, tozlu raflardan çıkardığımız okul defterinde hala kayıtlıydı; her ne kadar soyadı "Fişenkçi" olarak görünse bile. Aldığı dersler ise Palestrina kontrpuanı, armoni ve enstrüman olarak org gözüküyordu. Tevekkeli değil diye düşündüm kendi kendime: Saygun'daki bu içe dönük mistisizm Schola Cantorum'da fazlasıyla yeşerme imkanı bulmuştu. Kulaklarımda "Yunus Emre"nin final koralinin tınılarıyla sıcak bir mayıs öğleden sonrası tek başıma Saygun'un izini sürmeğe devam ettim Paris'in dar ara sokaklarında.

Saygun "Yunus Emre"de geleneksel halk türkülerini ve ilahileri kendi sanat süzgecinden geçirerek ortaya bir sentez çıkartmağı amaçlamıştır. Bilhassa Türk musıkisi makamlarının adaptasyonunda epey tepkiyle karşılaşmıştır. Örneğin Ekrem Karadeniz, Yeni Sabah gazetesindeki 7 Temmuz 1946 tarihli yazısında, oratoryonun prömiyeri ardından şu sert eleştiride bulunmuştur: 'Yunus Emre'yi olduğu gibi tanıyan bir tek ferdin bile onun hakiki hüviyetini taşımayan bu eseri beğendiğini zannetmiyoruz. Garp musıkisi üzerinde çalışan Adnan Saygun ismindeki bu bestekar Yunus Emre'yi tanıyamamış ve muhakkak bir kilise papazı gibi tahayyul etmiştir... Türk musıkisi bizim değerli bir sanat abidemizdir. Onu garbın armoni boyaları ile süslemek onu mahvetmek demektir. Buna karşı da bizim susmamamız gerekir.' Saygun ise defalarca amacının kişisel bir müzik dili uğrunda çalışmak olduğunun altını çizmiştir. Sonuçta o da yüzeysel kolaj efektlerinden uzak durmaya çalışmıştır: 'Bir türküyü garp tekniğine göre armonize etmek mahalli renk bezirganlığı yapmak demektir. Bir sanatkar bulunduğu cemiyet içinde bir sosyolog gibi çalışarak onun felsefesini, duyuş tarzını, dert ve meselelerini, an'anelerini çok iyi kavramalı, bunu kendi sanat süzgecinden geçirmelidir' (Sinan Korle, Vatan, 9 Mayıs 1947). Belki de eseri en doğru, '"Yunus Emre" oratoryosu ne bir mersiye, ne bir medhiye, ne alaturka, ne alafranga; yalnız ve yalnız Yunus'un ölümsüz şahsında içli, duygulu Türk ruhunun, hayat memat dediğimiz muamma karşısındaki arama cehdidir" diyen Hasan Ali Yücel analiz etmiştir.

Oratoryonun 25 Mayıs 1946 tarihinde Ankara'daki prömiyerinden sonra uyandırdığı büyük heyecan ortadadır. Selahattin Batu bu olayı, 'yirmi beş senelik Türk devrim tarihinin en muazzam sanat başarısı' olarak nitelendirmiştir. Stokowski'nin yakın ilgisinden sonra Saygun eserini onun idaresinde Aya Sofya'da seslendirmeği arzulamış ancak maalesef karşılaştıkları engellemeler yüzünden buna her ikisinin de ömrü yetmemiştir. Sir Michael Tippett 1948 yılında Londra'daki korosuyla "Yunus Emre"yi seslendirme girişiminde bulunmuş, ama maalesef bu girişim de sonuçsuz kalmıştır. Bugün ülkemizde seslendirilmeyi bekleyen ne "Yunus Emre"ler, keşfedilmeyi bekleyen ne genç yetenekler bulunmakta. Hak ettiği ilgiyi bulamayan ne sanat eserleri, ne değerli çalışmalar var. Ne yazık ki Sofokles 'in tespiti geçerliliğini koruyor. Ancak sanatçı olarak yaşadığımız heyecanın toplumdaki aksini hissedemiyorsak dahi insanlık için, kendi şahsi maneviyatımız için, üretmeye, çalışmaya devam etmeliyiz. Yunus Emre'nin de dediği gibi, 'İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir.'

PROGRAMME

of the concert given by

THE SYMPHONY OF THE AIR

and

THE CRANE CHORUS
of the State University at Potsdam, New York

conducted by

Leopold STOKOWSKI

on the occasion of the reception given by

THE PRESIDENT
OF THE GENERAL ASSEMBLY
and Mrs. Charles MALIK

and

THE SECRETARY-GENERAL
OF THE UNITED NATIONS

in the General Assembly Hall
on Tuesday, the 25th of November 1958

"Yunus Emre"nin New York prömiyerinin programı

'"Yunus Emre" oratoryosu ne bir mersiye, ne bir medhiye, ne alaturka, ne alafranga; yalnız ve yalnız Yunus'un ölümsüz şahsında içli, duygulu Türk ruhunun, hayat memat dediğimiz muamma karşısındaki arama cehdidir.'

Hasan Ali Yücel

Kaynakça:
Emre Aracı, Ahmed Adnan Saygun: Doğu-Batı Arası Müzik Köprüsü, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 109-128